

Nagy Lajos ismeretlen adományreformja*

Az alábbiakban Nagy Lajosnak egy olyan rendelkezéséről lesz szó, amely eddig elkerülte történészeink figyelmét. Ez nem meglepő, mivel írott nyoma nem maradt, és arra, hogy megtörtént, csupán következtetni tudunk. A szövegét, noha a maga idejében minden bizonnyal írásba foglalták, valószínűleg sohasem fogjuk ismerni. Ennek ellenére, mint megpróbálok bizonyítani, a rendelkezésnek elég pontosan meg tudjuk állapítani mind a tartalmát, mind a keltét, sőt elég nagy valószínűséggel még azt is, hogy mi volt az az esemény, amely kiváltotta, vagyis időszerűvé tette a meghozatalát.

Mint a cím is jelzi, egy birtokreformról lesz szó, mindamellet ez a tanulmány nem jogtörténeti tárgyú. Marc Bloch annak idején világosan kifejtette, hogy az, amit „jogtörténetnek” szokás nevezni, a legkülönbözőbb történeti stúdiumokat takarhatja, mert a jogi előírások „a gyakorlatban a legkülönbözőbb tevékenységeket szabályozhatják”.¹ Lajos reformja, amelyről szó lesz, a nemesség létalapját, a nemesi birtokot érintette. A tanulmány tehát elsősorban a középkori magyar nemesi birtokjog történetéhez — és ezzel a nemesi társadalom történetéhez — kíván új szempontokat szolgáltatni.

1

A tárgy kutatásához két, egymástól független probléma vezetett el. Az egyik, hogy úgy mondjam, filológiai természetű volt, a másik birtok- és családtörténeti, ezért sokáig fel sem merült bennem, hogy bárminő kapcsolat lenne közöttük.

Évtizedekkel ezelőtt a Zsigmondkori Oklevéltár köteteit lapozgatva, majd az új kötetek regesztáin dolgozva tűnt fel, hogy az akkori királyi adományleveleknek van egy visszatérő formulája: az „új adomány”. Zsigmond összes adománylevele, trónraléptének pillanatától kezdve, tartalmazta azt az enigmatikus fordulatot, hogy az adomány „új királyi adományunk címén” (*nove nostre donationis titulo*) történt. Megtalálható volt ez mindama számtalan oklevélben, amelyekkel a bőkezű uralkodó addigi királyi birtokokat idegenített el híveinek 1387 áprilisától kezdve, és kivétel nélkül megtalálható volt azokban is, amelyekkel hűtlentektől elkobzott birtokot ruházott át híveire, például az 1403. évi nagy felkelés leverését követő hónapokban. Később kiderült, hogy Nagy Lajostól is szép számmal lehet találni ugyanilyen meg-

* A tanulmány rövidített változata elhangzott akadémiai székfoglaló előadásként (1996. nov. 5.).

¹ Marc Bloch: A történész mestersége. Történetelméleti írások. Bp. 1996. 104.

fogalmazású és tartalmú oklevelet. Ahogyan a reformkor jeles jogtudósa, Frank Ignác fogalmazott: „Egykor minden királyi kézből tett adományra azt mondták, hogy új adomány címén történik.”²

Ezt a formulát tehát ebben az időben, azaz Nagy Lajos és Zsigmond idején, valami okból szükséges volt belefoglalni minden királyi adománylevelébe. Egyedül az nem volt számomra világos, hogy miért; vagyis, hogy a formula mit jelentett, milyen jogi tartalmat hordozott. Magyarozatért a szakirodalomhoz fordultam, de csak azt tudtam meg, amit már Werbőczy is leírt. Ez pedig a következő: „Tudnivaló, hogy az új adomány (*nova donatio*) a manapság szokásos záradékkal, ti. amelynek vagy amelyeknek békés birtokában állítása szerint mind elődei benne voltak, mind pedig jelenleg ő maga benne van, stb., nem más, mint egy korábban törvényesen tett adománynak újbóli megerősítése... Ez a szó jelentésénél fogva mindig *előfeltételez egy előző adományt vagy a birtokok másféle megszerzését.*”³

Nyilvánvaló volt, hogy Nagy Lajos és Zsigmond okleveleinek esetében ez a magyarázat nem megfelelő. Ők ezzel a formulával, vagyis „új adomány címén”, nem korábbi adományokat vagy szerzeményeket erősítettek meg, hanem olyan birtokokat ruháztak át, amelyek annak előtte sohasem voltak az adományos és családja tulajdonában. Ez Werbőczy előtt is ismeretes volt, mert az új adományról szólva szükségesnek tartotta hozzáfűzni ezt a megjegyzést: „Néhai Lajos király és Zsigmond császár, magyar király uraknak némely kiváltság- és adományleveléből láttam és olvastam, hogy ők új adomány címén adományoztak birtokokat mindenfajta záradék beiktatása és annak megemlítése nélkül, hogy a felkérőnek elei vagy a felkérő maga az ilyen újonnan adományozott fekvő jószágok és birtokjogok uralmában valamikor benne lettek volna, hanem — amint ez minden adományozásnál szokott történni — egyedül a szolgálatok felsorolásával.”⁴ Arra azonban, hogy Lajos és Zsigmond okleveleit *miért* fogalmazták így, már Werbőczy sem tudott magyarázatot adni.

Az ő idejünkben is előfordult persze, bár nem olyan gyakran, mint később, hogy az uralkodó meglevő, korábbi eredetű birtokjogot erősített meg új adománylevellel. Az „új adomány” formulával azonban ezt nem lehetett kifejezni, nyilván azért, mert más volt a jelentése. Ezért mellé egy másik formulát toltak be az oklevélbe, mint az alábbi példák bizonyítják:

1380. júl. 21. I. Lajos a Tyukodiak kérésére új adomány címén „újból” (*de novo*) nekik adja a Szatmár megyei Tyukod birtokot, amelyet ők és elődeik már vagy száz éve háborgatás nélkül birtokolnak, de okleveleik elvesztek.⁵

2 „Olim omnis collatio de manibus regiis novae donationis titulo fieri dicebatur.” *Ignatius Frank: Principia iuris civilis Hungarici*. I. Pestini, 1829. 182.

3 „Unde sciendum, quod nova donatio cum clausula praesenti tempore inseri solita, videlicet: in cuius vel quarum pacifico dominio progenitores suos perstitisse, seque persistere asserit etiam de praesenti etc. facta, non est aliud quam prioris donationis legitime factae iterata roboratio. ... Quae ex sui vocabuli significatione semper praesupponit priorem donationem, vel aliam bonorum ipsorum acquisitionem.” *Werbőczy István: Hármaskönyve* (= HK). Bp. 1897. 100–102. (I. 37).

4 HK. I. 37.

5 Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 212 426.

1386. jún. 4. Mária (IV.) László király elveszett adománya jogán „újból és újólág” (*denuo et de novo*) az egresi nemeseknek adja az Ugocsa megyei Egres birtokot.⁶

1396. márc. 27. Zsigmond „újból (*de novo*) új adomány címén” adja a Császlóciaknak ősi birtokaikat.⁷

1396. jún. 11. Zsigmond „újból és újólág (*de nuo et ex novo*) új királyi adománya címén”, „úgy, mintha királyi kézről adta volna” (*veluti de manibus nostris regis*), Bodolyai János fiainak adja a Baranya megyei Vék birtokot, amelyet ők és ősük emberemlékezet óta békésen birtokolnak.⁸

1399. máj. 21. Zsigmond „újból és újólág (*denuo et ex novo*), új adománya címén” Gersei Pető fiainak adja kérésükre felsorolt birtokaikat, amelyeket elődeikkel együtt békésen birtokolnak, de okleveleik elvesztek.⁹

Mint látjuk, a korábbi birtokjogokat ebben az időben „újból” adományozással erősítették meg. Az idézett oklevelek együtt használják, és ezáltal világosan megkülönböztetik a két formulát. Az ősi birtokot az adományos ugyanolyan címen („új királyi adomány címén”) kapja, „mintha királyi kézről kapná”, de nem új szerzeményként, hanem egy korábbi szerzés megújításaként, azaz „újból és újólág”. (Talán mondani sem kell, hogy a nagyszámú elsődleges birtokadomány esetében az „újból” kitétel hiányzik az oklevélből.)

Tovább nyomozva kiderült, hogy a probléma egy ízben már felkeltette más kutatók érdeklődését is, mégpedig a század elején, Hunyadi János származásával kapcsolatban. A *nova donatio* formula értelmezése azért kapott akkor különös súlyt, mert Zsigmond 1409-ben Hunyadvár birtokot is „új adomány címén” adta Hunyadi apjának, a román Vojk vitéznek és rokonainak. Ebből a századforduló több kiváló történésze — például Fraknoi Vilmos és Karácsonyi János — arra következtetett, hogy a Hunyadi családnak már 1409 előtt is birtokosnak kellett lennie Erdélyben. Hiszen, fejtegették, épp a *nova donatio* formula a bizonyíték rá, hogy Zsigmond csak megújította addig is létező birtokjogukat. Nemsokára jött azonban a meggyőző cáfolat. 1916-ban Oszvald Arisztid hatalmas apparátussal mutatta ki, hogy a *nova donatio* említése akkortájt nem utal szükségképpen korábbi birtokszerzésre, hanem rendszeresen előfordul olyan adománylevelekben is, amelyekkel az uralkodó „királyi kézről” ruházott át birtokot, vagyis olyan birtokot adományozott el, amely addig ténylegesen az ő kezében (*apud manus regias*) volt. Magyarán: a Hunyadiak nem előbb, csak 1409-ben lettek Hunyadvár birtokosaivá.¹⁰ Ugyanebben az évben (1916) Oszvaldtól függetlenül Forster Gyula is ugyanerre az eredményre

6 Zsigmond 1387. dec. 14. átírásából. Magyar Országos Levéltár, Collectio Antemohácsiana (= DI.) 70 674.

7 Tartalmilag átírva Pálóci Máté országbíró 1426. nov. 14. oklevelében. DI. 54 541.

8 DI. 8164. vö. *Mályusz Elemér–Borsa Iván*: Zsigmondkori oklevéltár (= Zs.). I–IV. Bp. 1951–1994. I. 4434.

9 Zala vármegye története. Oklevéltár (= Zala). Szerk. Nagy Imre [et al.]. I–II. Bp. 1886–1890. II. 295–297. Későbbi példák 1419: DF 209 238; 1428: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen (= ZW). I–IV. Hrsg. Franz Zimmermann [et al.]. Hermannstadt, 1892–1937. IV. 357.

10 *Oszvald Arisztid*: Hunyadi János ifjúsága. Történeti Szemle 1916. 490–494.

jutott, megemlítve Frank Ignác véleményét, aki szerint az „új adomány” elnevezés az Anjouk alatt kialakult új adományrendszerrel kapcsolatos.¹¹

A dolog azóta ennyiben maradt, mert a kutatás megrekedt a Hunyadi család származásának tisztázásánál. „Erre az egy esetre” a tudomány bizonyítottan fogadta el Oszvald és Forster megállapításait¹², egyébként azonban nem támadt érdeklődés a probléma iránt. A *nova donatio*-val azóta egy valaki foglalkozott bővebben: Illés József, a Werbőczyánus jogtörténetírársz neosztora, halála előtt kevéssel (1941) írt dolgozatában.¹³ Számára nem volt kétséges, hogy ebben is, mint minden jogtörténeti kérdésben, csakis a Hármaskönyv igazíthat el bennünket. Kimutatta, hogy a *nova donatio* formulája már I. Károly idején előfordul az oklevelekben, és már akkor is ugyanazt jelentette, mint később: a birtokadomány megújítását. Ő is tapasztalta, hogy a formulának Nagy Lajos és Zsigmond okleveleiben nem ez a tartalma, ennek azonban nem tulajdonított jelentőséget. Elismerte ugyan, hogy az ő korokban a formulát szinte soha nem Werbőczy meghatározása szerint alkalmazzák, de ezt annak a „zavaros felfogásnak” tulajdonította, amely a kancelláriában az intézmény mibenlétéről kialakult. Megnyugvással regisztrálta, hogy Mátyás uralkodásától kezdve a források ismét a „helyes” szóhasználatot teszik magukévá, vagyis ekkor a *nova donatio* már ismét azt jelenti, amit a Hármaskönyv szerint jelentenie kell. Más szóval: Illés egészen komolyan úgy képzelte, hogy a kancellária évtizedeken át használt egy jogi formulát anélkül, hogy tudta volna, mit jelent. Igaz, a kiváló tudós ekkor már 70 éves volt, és alkotó ereje láthatóan megcsappant.

A közelmúltban Gerics József és Ladányi Erzsébet tárgyalta ismét az „új adomány” kérdését. A formula lényegének ők is a birtokmegújítás tényét tekintették, és ennek Árpád-kori gyökereit kísérelték meg feltárni. Gazdag forrásanyaggal bizonyították be, hogy az újbóli adományozás IV. László ideje óta ismert volt a magyar gyakorlatban, noha az „új adomány címén” formula maga akkor még nem fordult elő. Továbbra is homályban maradt viszont, miért alkalmazták a formulát más értelemben Nagy Lajos és Zsigmond idején, mint I. Károly korában, illetve Mátyástól és utódaitól kezdve.¹⁴

Volt egy másik probléma is, amely kutatásra indított: a család- és birtoktörténet. Ha összeállítjuk több száz 14–15. századi nemesi család genealógiáját és tanulmányozzuk birtokviszonyaikat, nem lehet nem észrevenni, hogy más jogszabályok voltak érvényben 1400 táján, mint hetven-száz évvel korábban. A jelenség lényegét a

11 Forster Gyula: Hunyadi János származása és családja. Budapesti Szemle 1916. 394–396.

12 Pl. Elekes Lajos: Hunyadi. Bp. 1952. 76.

13 Illés József: A nova donatio (új adomány) jogi természete. In: Notter Antal Emlékkönyv. Szerk. Angyal Pál [et al.]. Bp. 1941. 634–644. A tanulmány ismeretét *Érszegi Gézának* köszönöm.

14 Gerics József–Ladányi Erzsébet: Az „új adomány” jogintézménye a 13. századi magyar okleveles gyakorlatban. Levéltári Szemle 1986. 21–30. Példáikban a birtokmegújítást értelemszerűen „újbóli” (*de novo, ex novo*) adományként határozza meg az oklevél, ami, mint láttuk, teljesen rendjén való. Az egeri egyház részére szóló 1281. évi oklevélben ugyanezt fejezi ki a másutt nem található „*novo titulo donationis*” formula, amely csak nagy jóindulattal mondható azonosnak az általunk keresettel. (Az „új” jelző itt ugyanis nem az adományra, hanem a titulusra vonatkozik, tehát „új jogcímet”, nem pedig „új adományt” jelent.) Ám még ha azonosnak tekintjük is, nem visz bennünket előbbre, mert a példa teljesen elszigetelten áll, előzmények és folytatás nélkül.

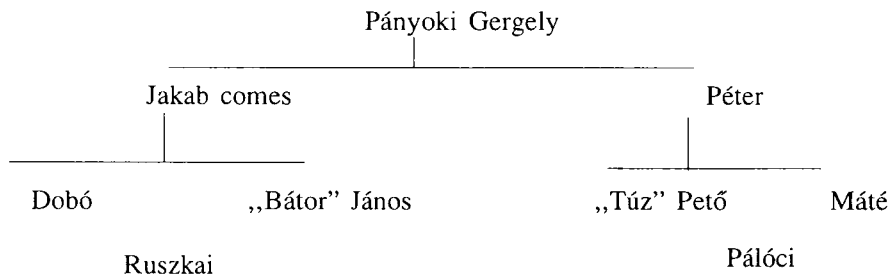
következőkben lehet összefoglalni. 1400 táján, mint azontúl mindig, az adománybirtok kizárólag egyenes ágon öröklődött, vagyis apáról fiúra szállt. 1330 táján még nem így volt: a kapott birtok nemcsak az adományos fiait és azok leszármazóit illette meg, hanem az oldalági rokonokat is: a testvéreket, sőt gyakran még az unokatestvéreket is és természetesen ezek összes leszármazóit. A jelenség magyarázatáról eleinte fogalmam sem volt, és csak idővel derült ki, hogy a két kérdés összefügg: a birtoktörténet rejtélyeihez alighanem a *nova donatio* értelmének megfejtése szolgáltatja a kulcsot.

2

A fejlemények megértéséhez lássuk előbb a reform előtti állapotot, azaz I. Károly korát. Az, hogy a birtokjogban Lajos idején alapvető változás történt, akkor válik világossá, ha az előzményeket lehetőleg tisztán látjuk.

A vérségi kapocs ekkor még rendkívüli erejét mutatja a korai birtokjognak egy olyan vonása, amely eddig nem volt ismert. Családtörténeti és egyéb adatok azt bizonyítják, hogy a 14. század derekáig *az osztatlanul élő atyafiak közös szerzeményének számított minden olyan birtok, amelyet bármelyikük bármi módon szerzett.*

Első bizonyítékunk erre a Pálóciak és a ruszkai Dobók őseinek 1327. évi osztálya. A felek leszármazását az alábbi vázlat mutatja:

Pányoki Jakab, a Dobók őse 1263-tól szerepel István ifjabb király hívei között, később Aba Amadé vezető embere és ungi ispánja volt. Fiai, Dobó és „Bátor” János az Amadéfiak lázadásakor, 1317-ben átálltak I. Károly pártjára, így sikerült átmenetiük vagyonukat az új rendszerbe, és 1319-ben, majd 1325-ben megosztottak birtokaikon. Ha ezek listáját egybevetjük a család fennmaradt korábbi okleveleivel, kitűnik, hogy a vagyon zömét még apjuk szerezte részint adomány, részint vásárlás útján. Mindeme, 1263 és 1325 között kelt oklevelekben azonban egy szóval sem hallunk arról, hogy Jakabnak vagy Dobóéknak bármiféle rokonai lettek volna.

Ehhez képest meglepetéssel olvassuk, hogy 1327-ben Dobó és testvére újból megosztozott, ezúttal azonban nem egymással, hanem két unokatestvérével, Jakab

Péter nevű öccsének fiaival.¹⁵ Arról, hogy ezek az unokatestvérek egyáltalán léteztek, először pár évvel korábban értesülünk, és nem lehetetlen, hogy ez Dobóékat is meglepetésként érte. A felosztandó vagyon zömét az ő szerzeményeik szolgáltatták. Ezekből most a felbukkant új atyafiak kezére vándorolt át egyebek közt Szena és Csepely (a későbbi Kelecsény, Ung m.), amelyeket Jakab — egyedül — még 1263-ban nyert adományul István ifjabb királytól. A felek közös jószágá lett Galambláza, amelyet I. Károly adott 1321-ben Dobónak és öccsének, továbbá Palágy (a későbbi Komoróc, Ung m.) és Damak (Borsod m.), melyeket szintén Dobóék szereztek.

Érdekes módon nincs semmi jele, hogy a furcsának tűnő birtokosztályt indulatok összecsapása kísérte volna, és a későbbiekben sem tapasztalunk semmiféle ellenségeskedést a két család között. Úgy látszik, ez a fajta osztály bevett szokás volt. Dobóék tudomásul vették az előállt helyzetet, vagyis azt, hogy előkerült atyafiaiknak közös szerzemény címén egyenlő jussuk van a vagyonhoz, és a jelek szerint vonakodás nélkül bocsátották közös osztályra mindazt, amijük volt.

Más családok története is szolgál hasonló példával. Az 1320-ban elhunyt Aba nb. Kompolt fia Péter királynéi tárnokmester három fia, a Kompoltiak és Domszlóiak ősei 1325-ben osztottak meg birtokaikon. Az osztály módját gondosan és részletesen szabályozták: három-három birtokból álló csoportokat alakítottak ki, majd ezekből a fivérek sorban választottak maguknak egyet-egyet. A kitéosztott birtokok között volt olyan (Gyenda), amelyet a fennmaradt adománylevél tanúsága szerint a legidősebb fiú, Gergely egyedül szerzett, erre a körülményre azonban az osztozkodáskor nem voltak tekintettel.¹⁶ Ugyanezt az eljárást tapasztaljuk a Gütkeled nb. Bátori-ősök 1321., 1347. és 1354. évi birtokosztályainál. Ezek történetéből kitűnik, hogy a Bereck fiai által szerzett javakból rész illette unokatestvéreiket (Bereck György nevű testvéreinek fiait) is. Különösen szembeszökő Szaniszló falu példája, amely a Bátori-fiúkat anyjuk, Bereck felesége jogán illette meg, mégis 1347-ben egészében a másik ágnak jutott. 1354-ben Bereck utódai osztották fel a nekik jutott birtokokat, és ennek során mindegyikük egyenlő részt kapott belőlük, függetlenül attól, hogy a birtokot melyikük szerezte.¹⁷

A fentieknél bővebben megismerhetjük ezt a különös szokást Acsai Berend fia Márton mester és két testvére példájából. Márton személyéről nem tudunk sokat; ama nemesek egyike lehetett, akik az ország hódoltatásának fáradságos éveiben I. Károly köré tömörültek. Utóbb a veszprémi (1323–24), majd a békési (1329–46) ispánságot viselte, és ennek során tekintélyes vagyont gyűjtött össze. Számos szerzeménye közül kettőnek maradt írott nyoma: 1323-ban Rékast (a mai Zagyvarékast) kapta, 1341-ben pedig a Zaránd megyei Varsányt (ma Várşandu Vechi).¹⁸ A király

15 *Ortvay Tivadar*: Oklevéltár Temesvármegye és Temesvár város történetéhez. I. Pozsony, 1896. 40., eredetije: Dl. 71 856. Vö. *Szabó János Győző*: Adatok Dobó István élettörténetéhez. In: Az Egri Múzeum Évkönyve 1973. 19–21.

16 1325: Anjoukori okmánytár (= A). Szerk. Nagy Imre [et al.]. I–VII. Bp. 1878–1920. II. 231–233. Gyendát 1320-ban a király Gergelynek „et per eum suis hereditibus” adta. A. I. 571.

17 1321: A nagykállói Kállay család levéltára. Bp. 1943. 139. sz.; 1347: A. V. 14–19.; 1354: A. VI. 157–166.

18 1323: A. II. 72.; 1341: A. IV. 92.

mindkét birtokot neki „és általa örökösének” (*et per eum suis heredibus*) adta örökbe, és arról, hogy testvérei is vannak, egyik oklevél sem tett említést. Mártonnak nem is állt szándékában megosztolni velük, kitűnt azonban, hogy ezt nem kerülheti el. Amikor 1347-ben testvéreitől részt követelt a még osztatlan apai örökségből, az országbíró ítélete arra kötelezte, hogy egyúttal saját szerzeményeit is osztályra bocsássa.¹⁹

Az osztozkodás ugyanúgy ment végbe, mint a fentebb leírt esetekben. Az ítélet világosan előírta: a testvérek — a zálogos javak kivételével — valamennyi „elnyert, talált és birtokolt” (*obtentis, inventis et possessis*) jószágukon megosztóznak, mégpedig úgy, hogy mindhárman egyenlő részt kapnak belőlük, bármelyikük szerezte is azokat (*per quemcumque ipsorum acquisitarum*). Valójában nem a közös szerzeményeket osztották fel, mert ilyenek nem voltak, hanem Márton mester vagyonát. Mint alább olvassuk, az osztály „minden öröklött, szerzett és vásárolt birtokukban” (*in omnibus eorum possessionibus hereditariis, acquisitiis et emitiis*) történt meg, azokban tudniillik, amelyeket Márton „ezidáig szerzett, talált, birtokolt és jelenleg a kezén tart” (*per ipsum hactenus obtentis, inventis et possessis nuncque apud manus suas existentibus*). Magára Mártonra hárult az a keserű feladat, hogy mindezt három egyenlő részre ossza, testvérei pedig választhattak belőlük egyet-egyét.

Márton szerzeményeit tehát, és köztük az adományul nyerteket (*acquisitiis*) is, a fivérek a sajátjuknak (*eorum*) tekintették, és valóban részesültek is belőlük. S bár itt édestestvérekről (*uterini*) volt szó, a Pálóciak példáján láttuk, hogy ugyanez a törvény érvényesült akkor is, ha távolabbi rokonok léptek osztályra. A közös „kalapba” ekkor is belekerült minden ősi és szerzett vagyon, és amikor minden együtt volt, akkor döntöttek róla, hogy abból kinek mi jut. Ugyanerre a szokásra utal egy másik adat is: az erdélyi Sukiak 1348-ban olyan birtokot eszközöltek ki maguknak, amelyből a király akarata szerint senkinek nem kell részt juttatniuk rokonság címén (*quoad titulum cognationis*). A formula ugyan világos volt, mégis szükségesnek látták belevétni a kiváltságba azt is, hogy az atyafiakkal teendő birtokosztályra az ország egyetlen bírása sem kötelezheti őket.²⁰

A szerzemények mindaddig közösnek számítottak, amíg a testvérek vagy leszármazóik meg nem osztottak rajtuk. A Gútkeled nb. Várkonyiak — a várkonyi Amadék ősei — például 1346-ban másodfokú unokatestvérük, Felsőlendvai Miklós mester javaihoz tartottak jogot azon a címen, hogy egy őstől származnak és még nem osztottak meg.²¹ Az említett Pálóci-Ruszkai atyafiságot az 1370-es években ugyanilyen alapon vonták perbe szegény földijeik, Pányoki Marcell utódai, az Ung megyei Őriek, azt állítva, hogy valamikori őseik testvérek voltak, és azóta nem történt közöttük osztály. A másik félnek ezúttal sikerült letagadnia a rokonságot, mert a vitatott ősök nagyon régen, a 13. század első felében éltek.²²

19 A. V. 124–127.

20 „nec quisquam iudicium et iusticiariorum regni ... eosdem ... ad dividendum ... audeat coarctare”, A. V. 247–248.

21 Hazai okmánytár (= H). I–VIII. Győr, Bp. 1865–1891. I. 193–194.

22 1374: Dl. 6165.

Arra, hogy Károly idején a leírt szokás számított törvénynek, van egy minden előzőnél világosabb bizonyítékunk: egy egyedülálló privilégium, amelyet Ákos Mikcs bán, az Anjou-konzolidáció egyik oszlopa szerzett a királytól. Mikcs 1315-től fogva gyűjtötte a birtokokat, és 1323-ban nem mulasztotta el átíratni és megerősíttetni őket az új nagypecsét alatt. Mivel azonban két testvérével, Ákossal és Elekkel még nem osztozott meg, őt is fenyegette a veszély, hogy nem csekély szerzeményeinek kétharmadáról egyszer majd le kell mondania a javukra. Ezért 1325-ben, amikor Károly szlavón bánná nevezte ki, egy különleges kiváltságlevelet eszközölt ki a királytól. Az oklevél május 27-én kelt, valószínűleg Mikcs báni kinevezésének napján.²³

Avégett — szölt az oklevél —, hogy Mikcs bán leszármazóival együtt „békésen és mindenfajta zaklatástól mentesen” bírhatta a királytól eddig elnyert és még ezután szerzendő birtokait, Károly az alábbi kegyben részesítette. Kijelentette, hogy mindezeket a javakat most „olyképpen adja neki” (*sic contulimus et donavimus eidem*), hogy ez a fivéreire és vérrokonaira semmiben se terjedjen ki és semmiben se vonatkozzék, „hacsak az adománylevélben nem tétetik róluk kifejezett említés”, avagy az adomány nem kimondottan közösen illeti meg őket.²⁴ Ennek megfelelően eme rendeletével (*edicto*) úgy határoz (*statuentes*), hogy azokban a birtokokban, amelyeket „pontosan körülírva” Mikcs bánnak, fiainak és tőlük származó utódainak adományozott, avagy amelyeket a testvérek és vérrokonok kizárásával adott nekik vagy fog adni a jövőben, e testvérek és rokonok egyike se követelhesen magának jogot vagy részt *bármínő jogra vagy szokásra hivatkozva*, és nem indíthat évégett pert sem ellenük.²⁵

Az oklevél *privilegium* volt a szó eredeti értelmében, és pedig nemcsak függő pecsétje és kiállításának módja miatt. A király olyan előjogot biztosított a bánnak, aminővel akkoriban — feltehetőleg — senki más nem rendelkezett. Azáltal, hogy az atyafiságától megvonta az öröklés jogát, visszamenőleges hatállyal megváltoztatta a bán birtokában levő adománylevelek érvényét. A különleges kedvezményt Mikcsnek az oklevélben is előadott rendkívüli érdemei indokolták. Számunkra az oklevél befejező formulája a legfontosabb: a király a fenti rendelkezést „bármínő törvényre és szokásra való tekintet nélkül” (*legibus seu consuetudinibus quibuslibet non obstantibus*) hozta meg, „különös kegyből és királyi teljhatalmánál fogva” (*ex speciali gratia ac de plenitudine potestatis nostre*)²⁶, ámde semmiképp sem akarja, hogy maguk a törvények e döntése folytán csorbát szenvedjenek (*quibus per hoc dictum nullum volumus preiudicium generari*).

23 Zala I. 182–184. eredetije: Dl. 40 467. Vö. *Fügedi Erik*: Az Elefánthyak. Bp. 1992. 82.

24 „quod ad fratres eius et consanguineos non in aliquo extendatur atque referatur, nisi in instrumento huiusmodi collationis et donationis de ipsis fratribus vel consanguineis suis fuerit expresse mentio habita, vel donatio eis facta communiter exprimatür.”

25 „Mykch bano et suis filiis ab eis que propagandis successoribus precise et circumscriptis, seu exclusis fratribus et consanguineis suis, per nos collatis aut conferendis nullus fratrum vel consanguineorum suorum pro se possit quicquamque iuris ... portionem aliquam cuius iuris vel consuetudinis pretextu vindicare.”

26 A formula jelentőségéről: *Bónis György*: Petrus de Vinea leveleskönyve Magyarországon. Philologiai Közlöny 1958. 173. sk., aki ezt az oklevelet említi is példaként: uo. 189.

Más szóval: I. Károly idején még olyan „törvény vagy szokás” volt érvényben, amelynek alapján a birtokszerző köteles volt megosztani a szerzeményeit mindazon atyafiaival, akikkel addig még nem tett osztályt. Acsai Márton példáján láttuk, hogyan érvényesült ez a törvény a bírói gyakorlatban. Károly ez alól a kötelezettség alól mentesítette kedvencét, Mikcs bánt, amikor különleges kiváltsággal ruházta fel, de hangsúlyozta, hogy olyan kivételt tesz, amely ellentétes a fennálló szokásokkal. Az oklevél az uralkodó szavával tudunkra adja azt a szabályt, amit fentebb más forrásokból közvetett úton állapítottunk meg: *az adománylevelek érvénye ekkor még kiterjedt az adományos oldalági rokonaira, akkor is, ha az adománylevél nem nevezte meg őket.*

Vannak elszórt és bizonytalan példák, hogy mások is kaptak hasonló kiváltságokat I. Károlytól. 1326-ban a király állítólag [Turul nb. Nagymihályi] Lőrinc fia Gergely mesternek és egyenesági utódainak (*in filios filiorum*) adta Apáti és Tarcsa birtokokat „többi édestestvére és rokona kizárásával” (*exceptis aliis fratribus suis uterinis et proximis*).²⁷ 1337-ben Gútkeled nb. Negyvenszili [Pelbárthidi] Miklós javára jelentette ki, hogy két birtok, amelyeket korábban neki adott, a szándéka szerint olyan, amely sem édes-, sem unokatestvéreivel, sem más atyafiaival nem osztandó meg (*cum nullo ex suis fratribus uterinis quam patruelibus et cognationalibus participandas*), hanem ezeket mindörökké egyedül ő és fiági leszármazói (*pro se in filios filiorum*) birtokolhassák.²⁸ Ez rövidebb formában ugyanazt a jogot tartalmazta tehát, mint a Mikcsnek adott kiváltságlevél. Bizonytalanná eme adatokat az teszi, hogy történetesen egyik oklevél sem eredetiben maradt ránk, hanem az egyik késői másolatban, a másik egy 15. századi perbe foglalt tartalmi kivonatban. Hitelességük ezért mindaddig kétséges, amíg hasonló tartalmú oklevelek megbízhatóbb hagyományozásban nem kerülnek elő.

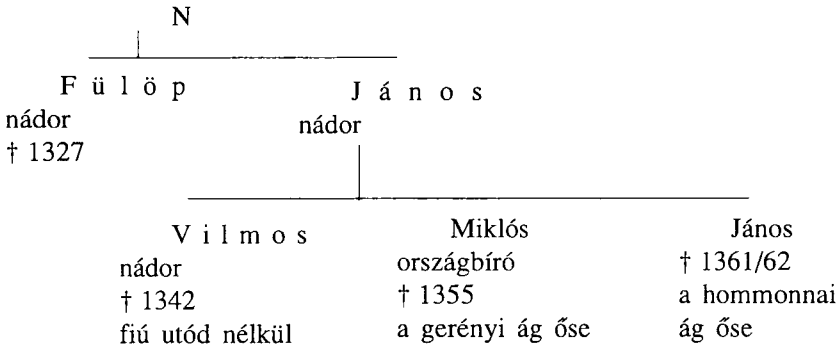
A mondottakból egy fontos következtetést lehet leszűrnünk a korai királyi *adománylevelek* érvényére nézve. Bármi volt is az uralkodó szándéka, amikor az adományt megtette, ennek hatályát ekkor még mind a nemesi szokásjogban, mind a bírói gyakorlatban a patriarchális jogelvek szerint értelmezték. *Azaz magától értetődően kiterjesztették mindazon atyafiakra, akikkel az adományos még nem osztozott meg.* Úgy fogták fel a dolgot, hogy a birtokszerző nem a saját, hanem atyafisága vagyonát gyarapítja; amikor tehát birtokot szerez, nem egyéni jogon érvényesül, hanem mintegy a rokonság képviselőjeként.

3

Az az esemény, amely az adományrendszer reformját közvetlenül megelőzte és feltehetőleg kiváltotta, a Druget-hagyaték ügye volt. Mielőtt azonban ezt megismer-nénk, vegyük szemügyre az érdekelték vázlatos családfáját:

²⁷ Nagy Gyula: A nagymihályi és sztárai gróf Sztáray család oklevéltára. I. Bp. 1887. 53.

²⁸ Csak 1453. évi tartalmi átirásból ismert: A. III. 427.

Druget Fülöp 1301-ben érkezett Magyarországra Károly kíséretében, legkésőbb 1315 óta viselt tisztségeket, és az ország nádoraként, fiúörökös nélkül hunyt el. Méltóságait és befolyását testvére, az időközben Nápolyból ideköltözött János nádor örökölte, utána pedig 1334-től János legidősebb fia, Vilmos nádor volt a család feje, 1342-ben történt haláláig. Vilmosnak nem volt fia, de két ifjabb fivére túlélte őt, és a család gerényi, illetve homonnai ágát alapította.

Mint ismeretes, a Drugeteké volt az egyetlen idegen família, amely az Anjoukat magyar földre kísérte és itt vagyonhoz jutott. Ez a vagyon azonban kivételesen nagy volt. Druget Fülöp 1317-től kezdve öt váruradalmat és számos egyéb birtokot gyűjtött össze az északkeleti megyékben a legyőzött Amadéfiak, Petenye fia Péter és mások elkobzott vagyonából. Amikor Vilmos nádor 1342 szeptemberében, kevéssel I. Károly után, meghalt, kilenc váruradalom maradt utána. Ez a hagyaték volt akkor az ország messze legnagyobb földbirtoka.

A Drugetek várai jelentették az ellenőrzést az északkeleti megyék felett, az örökség sorsa tehát nyilvánvalóan politikai kérdés volt. Ennek megfelelően is kezelték. Az elhunyt nádor tartományát azonnal megszállták Szécsényi Tamás vajda és az anyakirályné emberei, lefoglalták a várait is, majd három hónap múlva megszületett felőlük a döntés. Lajos király 1343. január 7-én a kilencből hármat (Barkót, Jeszenőt és Nevickét) Druget Miklósnak és öccsének adott örökbe.²⁹ A többi hat vár (Lubló, Dunajec, Palocsa, Szokoly, Szalánc és Terebes) a továbbiakban a királyi hatalmat volt hivatott erősíteni.

A döntés indokolását nem ismerjük, de tudunk rá következtetni. I. Károly okleveleiből világosan kitűnik, hogy a Drugetek javára szóló adományainál nem volt tekintettel a magyar öröklési rendre. Vagyis szándéka szerint csak az egyenesági férfi leszármazót számított örökösnek, a testvért nem. 1327-ben, amikor Fülöp nádor „hímnemű örökösök vigasza nélkül” (*absque heredum virilis sexus solacio*) elhunyt, összes várai és javai, melyeket adományul kapott, a király kezére hármlottak, jóllehet volt élő fivére, Druget János. A király pedig „fejedelmi nagylelkűségből, de egyben teljhatalmánál fogva is” (*de magnificentia principali ac etiam de*

29 Történelmi Tár 1907. 85. Tartalmi kivonat egy 1551. évi ítéletlevélből.

plenitudine potestatis) testvérének, Jánosnak a fiát, Vilmos mestert tette meg Fülöp összes birtokának egyetemes örökösévé (*constituimus heredem*).³⁰ Ezzel kapcsolatban különös figyelmet érdemel, hogy Vilmos apja, János életben volt ekkor, sőt a nádorságban ő lett Fülöp utóda. Az uralkodói kegy tehát kifejezetten Vilmos személynének szólt. Ebből pedig az következett, hogy miután neki sem maradt fia, jószágainak ugyanúgy a királyra kellett háramlaniuk, mint korábban Fülöp nádor birtokainak. Hozzáteendő ehhez, hogy maga Vilmos nádor is egyedül magát tekintette vagyona tulajdonosának. Még 1330-ban saját pecsétje alatt végrendeletet készített, amelyben halála esetére „összes szerzett, öröklött, vásárolt és csere címén bírt várát” idősebbik öccsére, Miklósrá hagyta.³¹

A Druget-hagyaték ügyében nyilvánvalóan az örökös (*heres*) fogalmának kétféle, egymástól alapvetően különböző értelmezése szembesült. A nemzeti jogban gyökerező magyar felfogás szerint örökösnek számítottak — korlátozás nélkül — az egy apától született fitestvérek, továbbá a rokonság mindazon tagjai, akik még osztatlanul éltek a közös jószágon, tekintet nélkül arra, hogy rokonságuk hányadfokú. A hűbériség tradíciói viszont, amelyek egyebek között a normannok szervezte nápolyi királyságban is uralkodtak, az adománybirtok örökölhetőségét az egyenes ági leszármazókra korlátozták, és örökösként csak a fiú- és esetleg a leánygyermeket vették számba.

Károly magyar híveinek tett adományaiban természetesen a hazai szokást tette magáévá, a Drugetekkel szemben azonban — kivételképpen — a hűbéri elvet követte. A királyi tanács tehát nem minden jogalap nélkül járt el, amidőn Druget Vilmos hagyatékát háramlott jószágként lefoglaltatta a korona részére. Az eljárás csak azért volt vitatható, mert az örökös fogalmának eme kétféle felfogása addig nem tükröződött magában az adománylevelek megfogalmazásában. Ezekben 1342-ig egyféle formula dívott: a király a birtokot valamely hívének „és általa örököseinek” (*et per eum suis heredibus*) adta oda.³² Elvértve fordult csak elő, hogy az örökösök körét ennél pontosabban határozták meg.³³ A pongyola megfogalmazást viszont kétféleképpen lehetett érteni. Károlynak ama 1341-i adománya például, amely Acsai Berend fia Márton „és általa örökösei” javára szólt Varsány faluról, úgy volt értendő, mint láttuk, hogy a birtok automatikusan megilleti két testvérét is. A Druget Fülöp, illetve Vilmos javára tett, pontosan ugyanilyen szövegű adományleveleket ellenben³⁴ az udvar úgy kívánta értelmezni, hogy a nádor két öccsére nem vonatkoznak.

A Druget-hagyaték kérdése tehát egyszerűen felszínre hozta és akut politikai problémává léptette elő az adományrendszer korszerűtlenségét. Az udvari körök sze-

30 A. II. 317.

31 *Georgius Fejér*: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (= F). I–XI. Budae, 1829–1844. VIII/3. 506–511., eredetije: Dl. 71 270.

32 Pl. 1339: A. III. 1.; 1341: A. IV. 92., 176.; 1342: A. IV. 225.

33 Pl. 1339: Károly az elítélt Baracscai Tamás fia Miklós birtokait rokonának, Baracscai Jakab fia Miklós udvari ifjúnak és általa testvérének, Istvánnak adja, Dl. 16 099; 1341: Uő Teleki (Bihar m.) birtokot Meszesi Demeter budai éneklőkanonoknak „és következőleg” megnevezett testvéreinek, valamint ezek örököseinek (*et per consequens ... fratribus suis eorundemque fratrum suorum heredibus*) adja, A. IV. 91.

34 Pl. Palocsa várról, 1317: Anjou-kori oklevéltár. I. Szerk. Kristó Gyula. Szeged, 1990. 447.

mében, mint Mikcs bán esetében láttuk, eddig is szálfka volt a nemzetségi atyafiak részletetése az adománybirtokban. Most az is kitűnt, hogy ez a rendszer a királyi politika szabad érvényesítése elé is komoly akadályokat gördít, és alkalom adtán olyan helyzetet teremt, amelyet csak hatalmi szóval lehet megnyugtatóan megoldani. Időszerűvé vált tehát egy olyan új adományrendszer bevezetése, amely a régi hagyományokat célszerűen egyesíti az udvar törekvéseivel, és megszünteti a rokonság öröklési jogát anélkül, hogy eleve kizárná az oldalági rokonok részletetésének lehetőségét. A megoldandó feladat az örökösök körének pontos kijelölése volt, és a reformnak, az „új adománynak” (*nova donatio*) ez állt a középpontjában.

4

Az új adományrendszer bevezetéséről közvetlen tudósítás nem maradt ránk. Azt, hogy érdemi változás történt, Lajos adományleveleinek újszerű megfogalmazása árulja el. Azt pedig, hogy az újítás összefüggött a Drugetek örökösödési perével, abból gyaníthatjuk, hogy az első adománylevél mindössze hat nappal a per lezárása után kelt. Lássuk előbb az okleveleket (a továbbiakban a sorszámukra fogok hivatkozni):

1. 1343. jan. 13. Lajos Lack fia István lovászmesternek, vasi és soproni ispánnak, valamint négy megnevezett fiának és általuk örököseinek (*item ... filiis suis et per eos suis heredibus*) adja Simontornya várat arra az esetre, ha birtokosa örökös nélkül halna el.³⁵ Fontos tudni, hogy Istvánnak volt öt fivére is, az oklevél őket hallgatólagosan kizárta az öröklésből.

2. 1343. márc. 16. Uő Böcsi Dénes fia Domokos fia Péter udvari apródnak, apjának: Domokosnak, édestestvéreinek és örököseiknek (*ac fratribus suis uterinis et eorum heredibus*) adja Felsőónod földet.³⁶ Domokosnak volt négy fiútestvére, velük azonban már előzőleg, 1341-ben megosztozott, úgyhogy az adomány specifikációjának ezúttal csak formai jelentősége volt.

3. 1343. márc. 22. Uő Hahót fia István fia Miklós zalai ispánnak, az anyakirályné lovászmesterének, három megnevezett fiának és örököseinek (*filiis ... et eorum heredibus*) adja Lenti királyi várat.³⁷ A specifikáció itt szintén csak formális volt, mivel az adományosnak nem voltak közeli atyafiai, akikkel osztoznia kellett volna.

4. 1344. máj. 18. Uő János fia „Tyuk” Tamás mesternek, a királyi kulcsárok ispánjának és általa unokatestvéreinek, Pál fiainak: Miklósnak és Antalnak (*et per eum ... fratribus suis patruelibus*) adja Csatárszeg (Csongrád m.) birtokot fiági leszármazóik részére (*in filios filiorum suorum ... tenendum*).³⁸ Tamásnak a nevezettek voltak a legközelebbi hozzátartozói.

35 Nagy Imre: Sopron vármegye története. Oklevéltár (= Sopron vm.). I. Sopron, 1889. 197.

36 A. IV. 306.

37 F. IX/1. 85, eredetije: Dl. 3564.

38 A. IV. 420.

5. 1344. okt. 10. Uő Gyula fia Miklós mester udvari vitéznek, András szicíliai király nevelőjének és „általa” testvérének, Gergelynek (*et per ipsum ... fratri eiusdem*) adja a Bars megyei Malonyán birtokot, mégpedig kérésükre oly módon, hogy abban — hacsak örökös nélkül nem halnának el — unokatestvéikkel és másokkal ne osztozzanak, hanem csak egymással, róluk pedig fiaikra és azok fiaira szálljon.³⁹

6. 1345. ápr. 11. Uő Mikcs szlavón bán fiai: István és Ákos vasi és soproni ispánok részére megerősíti Károlynak Pölöske várról szóló 1330. jún. 28-i adománylevelét, és a várat annak alapján saját új adománya címén is (*iuxta collationem paternam velud nostre nove donationis titulo*) nekik, továbbá testvéreiknek: Lászlónak, Lorándnak és Miklósnak és fiági leszármazóiknak adja (*eisdem ..., item ... fratribus ipsorum ... in filios filiorum suorum*).⁴⁰

7. 1345. máj. 26. Uő Osli fia Domokos macsói bánnak, továbbá megnevezett fiainak és örököseiknek adja Sárkány (Sopron m.) és Hőgyész (Vas m.) birtokokat új adománya címén (*titulo nostre nove donationis*), Domokos kérésére kikötve, hogy az adományból ki legyen zárva minden édes- és unokatestvére, vérrokona és atyjafia, akikkel öröklött birtokaikban még osztályt kell tennie.⁴¹ Megjegyzendő, hogy a bánnak két élő fivére volt, akikkel a következő évben osztozott meg a közös jószágokon.⁴²

8. 1345. jún. 3. Uő János fia Morócsuk mester udvari vitéznek, honti és beregi ispánnak és általa örököseinek adja új adomány címén (*titulo nove donationis nostre*) néhai Orros Péter valamennyi [Pozsony megyei] birtokát.⁴³ Morócsuk lengyel származású volt, 1360-ban örökös nélkül halt meg, és nincs tudomásunk róla, hogy lettek volna hozzátartozói.

9. 1345. nov. 21. Uő Nelipčič János comesnek és általa örököseinek adja új adomány címén (*nove nostre donationis titulo*) Sinj királyi várat Cetina kerülettel, valamint Brecheuo várat Pogle mezővel, oly módon, ahogyan addig a királyok birtokolták.⁴⁴

10. 1347. márc. 23. Uő Kistapolcsányi Gyula fia Miklós mester udvari vitéznek és fiági leszármazóinak (*in filios filiorum eiusdem*) adja Malonyán birtokot oly módon, hogy sem édes-, sem unokatestvéivel vagy mással ne kelljen megosztania, hacsak önszántából nem kívánja.⁴⁵

39 „inter se et non cum aliis eorum fratribus patruelibus vel aliis quibuslibet alicuius temporis curriculo dividendam seu participandam, nisi ... ipsis ... absque heredum solacio ... decedere contingat, ... damus ... in filios filiorum eorum”, A. IV. 450–452.

40 Dl. 40 973. Ugyanezen a napon többi birtokukra is azonos szövegezésű privilégiumot kaptak: Dl. 66 804, 67 601.

41 „exclusis omnibus fratribus suis carnalibus, patruelibus, proximis et consanguineis, cum quibus divisio in eorum possessionibus hereditariis fieri est opportuna”, H. II. 83., eredetije: Dl. 40 981, privilégiális átírása 1351: Dl. 41 150.

42 Sopron vm. I. 189.

43 A. IV. 512.

44 Dl. 38 487.

45 „exceptis et exclusis omnibus aliis fratribus suis tam uterinis [quam] patruelibus vel aliis quibuslibet, imo nec ... dividendam ... cum eisdem ... nisi eiusdem ... Nicolai liberali placuerit voluntati”, A. V. 34.

11. 1347. jún. 30. Uő Lack fia István erdélyi vajdának és megnevezett fiainak adja új adománya címén (*nove nostre donationis titulo*) a néhai Henc fia János fia Miklós mester Simontornya nevű várát, amelyet már korábban, birtokosa életében nekik adott.⁴⁶ Az oklevél ismét hallgatólagosan kizárta az adományból István vajda fivéreit.

12. 1347. szept. 19. Uő Csenik mesternek és örököseinek vasi várföldeket ad új adománya címén (*titulo nostre nove donationis*).⁴⁷ Csenik udvari vitéz volt és ebben az időben vöröskői várnagy.

13. 1347. okt. 3. Uő Poháros Péter mester udvari vitéznek, abaúji ispánnak és általa örököseinek adja új adománya címén (*n. d. n. t.*) Kapi birtokot.⁴⁸

14. 1348. aug. 14. Uő [Kont] Miklós pohárnokmester érdemeiért ajának, Tót Lőrinc nyitrai, vasi és soproni ispánnak, valamint e Lőrinc fiainak: magának Miklós mesternek, Lőkösnek, Bertalannak és örököseiknek adja új adománya címén (*n. n. d. t.*) Temetvény királyi várát.⁴⁹ Lőrincnek volt egy fitestvére, Ugrin, két elhalt bátyjától pedig két unokaöccse, rájuk az adomány értelemszerűen nem vonatkozott.

15. 1348. nov. 13. Uő Zsuki Albert fia Miklós fiainak, Barnabásnak, Mihálynak és Illésnek adja a Doboka megyei Pálostelke birtokot olyképpen, hogy „unokatestvéreiket, rokonaikat és nemzetségüket”, nevezetesen Zsuki Domokos és István fiait „rokonság címén nem tartoznak részeltetni benne vagy azt velük megosztani”.⁵⁰

16. 1348. nov. 13. Uő a Trencsén megyei Mojszin birtokot Baracscai Jakab fia Jakab mester udvari ifjúnak és édestestvérének, Istvánnak adja, „valamint általuk más testvéreiknek és rokonaiknak, akikkel azt saját jószántukból meg óhajtják osztani, életükben vagy halálukban, amikor jónak látják”.⁵¹

17. 1349. aug. 26. Uő [Losonci] István szörényi bánnak, fiának, Dénesnek és örököseiknek (*et ... filio suo ac ipsorum heredibus*) adja új adománya címén (*n. d. n. t.*) Szentmargitasszony (Szerém m.) birtokot.⁵² Az oklevél implicitite kirekesztette István két fitestvérét.

18. 1349. nov. 26. Uő Tót Lőrinc fiainak: Kont Miklós pohárnokmesternek és Lőkösnek, és általuk (*ac per eos*) testvérüknek, Bertalannak adja új adomány címén (*nove donationis titulo*) Galgóc királyi birtokot.⁵³ Az implicit kizárás ezúttal Lőrinc testvérét és unokaöccseit érintette.

46 Sopron vm. I. 196–201.

47 A. V. 155. Csak az iktatóparancs maradt fenn.

48 A. V. 132.

49 A körösszegi és adorjáni gróf Csáky család története. I. Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez. Bp. 1919. 99.

50 „cum fratribus eorum patruelibus, proximis et generationibus ... quoad titulum cognationis non teneantur impertire vel dividere”, A. V. 247.

51 „ymo per eos aliis fratribus et proximis eorundem, cum quibus ipsi eandem ex propria eorum benivolentia voluntate participare et unire voluerint, tam in vita, quam in morte, dum ipsis expediens fore videbitur”, Dl. 16 099.

52 *Varjú Elemér–Iványi Béla: Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczy Bánffy család történetéhez* (= Bánffy). I–II. Bp. 1908–1928. I. 160.

53 A. V. 341., privilegialis megerősítése 1350. márc. 14: Dl. 5171.

19. 1350. szept. 8. Uő Csornai Lőrinc fiainak: János mester udvari vitéznek (a Kanizsai család ősének), István budai prépostnak és Benedeknek, valamint örököseiknek adja új adománya címén Szovát soproni várföldet.⁵⁴

20. 1350. okt. 16. Uő Szeri Pósa fia János mester udvari vitéznek, krassói ispánnak és galambóci várnagynak, továbbá négy megnevezett édestestvérenek és örököseinek adja *Ooch* és *Week* (Krassó m.) birtokokat, az iktatóparancs szerint új adomány címén.⁵⁵

21. 1350. okt. 30. Uő Lack fia István erdélyi vajdának és általa öt megnevezett fiának adja Sztrigó és Csáktornya várakat.⁵⁶ Az oklevél implicite kizárta az adományból a vajda testvéreit.

Mennyiben újszerű az idézett oklevelek megfogalmazása?

Feltűnő először is az igyekezet, hogy az addigi gyakorlattal szemben pontosan meghatározzák azon személyeknek a körét, akiknek az adomány szól. A birtokot ettől kezdve nem általában véve az adományos „és általa örökösei” kapták, hanem az oklevél többnyire pontosan megjelölte, hogy kik a kedvezményezettek: az adományos apja (2, 14), megnevezett édestestvérei (2, 5, 6, 14, 18, 20), fiai (1, 3, 7, 11, 17, 21), kivételképp unokatestvérei (4). Az adomány az ilyen módon meghatározott kedvezményezettek „fiainak fiait” (*filios filiorum*, 4, 5, 10), azaz egyenesági leszármazóit illette meg, tehát arra az időre szólt, amíg magvuk nem szakad.

Eleinte gyakran több személy volt a kedvezményezett (1, 2, 3, 6, 7, 11, 14, 17, 20), de hamarosan az vált szokássá, hogy az adománylevél érvénye csupán a birtokszerző(k) személye „által” (*per eos/eum*) terjed ki további megnevezett személyekre (5, 16, 18, 21). Werbőczy már ennek alapján határozta meg a nemzetiségnek az adományhoz való jogát. Ha a testvérek egyike birtokot szerez — írta — „és otthon maradt testvéreinek a nevét az 'et per eum' stb. záradékkal belefoglaltatja az erről szóló privilégiumba”, akkor osztály esetén a megnevezetteknek egyenlő arányban kell részesedniük belőle.⁵⁷ Az adomány kiterjesztése tehát a legkevésbé sem csorbította azok jogát, akiket belefoglaltak. A birtokhoz ugyanolyan címen és ugyanolyan mértékben volt jussuk, mint magának az adományosnak.

Ebből viszont természetesen az is következett, hogy ha ez a kiterjesztés valami okból — akár a király, akár az adományos óhajára — elmaradt, akkor a kapott birtokhoz kizárólag az adományosnak és fiági lemenőinek volt joga. Az adományból tehát ettől fogva *implicite* kirekesztődtek mindazok a hozzátartozók, akiket az oklevél nem nevezett meg (1, 7, 11, 17, 18). A kirekesztés tényét kezdetben több oklevél kifejezetten hangsúlyozta is (5, 7, 15), olykor az adományos óhajától téve függővé, hogy mely rokonát kívánja részeltetni a szerzeményben (10, 16).

Hogy az új szempontok miképp érvényesültek, jól láthatjuk az alábbi példából. 1365. nov. 22-én Lajos király utasította a garamszentbenedeki konventet, hogy Baracscai Jakab fia Istvánt iktassa vissza négy Bars megyei birtokba. Mint meg-

54 Sopron vm. I. 212.

55 Az adomány és az iktatás 1353. évi átírása: Dl. 93 782.

56 F. X/1. 761, eredetije: Dl. 4151.

57 „et nomina fratrum suorum domi manentium clausula cum illa: Et per eum etc. in litteris seu privilegiis donationalibus inscribi et inseri procurabit”, HK. I. 43.

tudjuk, István testvére, Baracscai Miklós kevéssel előbb fiutód nélkül halt meg, mire Oppelni László herceg adományul kérte a királytól az elhunyt négy birtokát „azon a címen, hogy az örökös nélkül elhalt ember vagyona” (*nomine possessionum hominis sine herede decedentis*). A herceg ugyanis nem tudta, „hogy Jakab édestestvéreinek, Baracscai Istvánnak a neve bele lett foglalva az eme birtokokról szóló adományleveleinkbe” (*nesciens nomen Stephani de eadem Barakcha, fratris eiusdem uterini, in privilegiis nostris super collatione ipsarum possessionum confectis insertum fore existere*). Baracscai azonban a király színe elé járulva bemutatott ezekről három adománylevelet, amelyekben az uralkodó „saját szemével” látta beírva István nevét (*nomen eiusdem Stephani ... conscriptum fore vidimus fide oculata*). Ennek alapján megállapította, hogy a birtokok ugyanúgy megilletik őt is, mint elhalt testvérét, ezért érvénytelenítette László herceg javára tett adománylevelét, és a négy birtokot visszaadta a panaszosnak.⁵⁸

1343-tól kezdve tehát az addigi gyakorlattal ellentétben az egyenesági öröklés elve lépett érvénybe. Ezentúl minden királyi adománylevelél érvénye kizárólag azokra terjedt ki, akik az oklevélben megnevezett kedvezményezettek fiági leszármazói voltak.

A magyarországi birtokjog ettől fogva ezen a szabályon alapult, és az 1343 után kelt adományleveleket ennek megfelelően értelmezték. Nemcsak Werbőczy korában volt ez így, hanem már I. Lajos korától kezdve. Tudjuk például, hogy a Lackfiak oldalágainak valóban nem lett részük azokban az uradalmakban (Simontornya, Csáktornya), amelyeket István vajda a maga és fiai számára szerzett. Amikor fiát és unokáját, a két Lackfi Istvánt 1397-ben meggyilkolták, mindegyik uradalom királyi kézre háramlott, noha a család többi ága csak 1420-ban halt ki. Ugyanígy alakult a Zaránd megyei Egregy birtok sorsa is, amelyet Kölcsei Dénes fia András zarándi ispán szerzett Lajostól 1356-ban. A kicsinyi uradalom, ahol András várat is építtetett, 1406-ban a fiáról, „Egregyi” Lászlóról visszaszállt a koronára, noha András testvéreinek — köztük Kölcsey Ferenc őseinek — jócskán maradtak leszármazói.⁵⁹

Zsigmond korából, mivel a forrásanyaga jobban ismert, már sok hasonló esetet ismerünk. 1387-ben Ruszkai Dobó Domokos udvari lovag kapott három Bereg megyei falut egyedül a saját részére, 1391-ben pedig Kaszony mezővárost.⁶⁰ Amikor 1395 elején fiutód nélkül meghalt, mindezek visszaszálltak a királyra, jöllehet két testvére is életben volt.⁶¹ Az udvar egy másik vitéze, Nagymihályi (Tibai) János mester ungi ispán szintén úgy kapta számos birtokát, hogy Péter nevű öccse, aki túlélte őt, nem részesült belőlük. Ezért midőn a nikápolyi csatában életét vesztette, a birtokok a koronára háramlottak.⁶² A legnevezetesebb példa mindazonáltal a sárospataki uradalomé. 1390-ben Perényi Miklós szörényi bán eszközölte ezt ki magának

58 Dl. 16 107.

59 1356: Dl. 41 281; 1406: Zs. II. 5125.

60 1387: F. X/1. 331., Zs. I. 333.; 1391: Zs. I. 2309. Abban az oklevélben, amelyet Zsigmond 1386-ban őrgrófi minőségében tett ugyanerről, még Domokos két fivére is szerepelt (F. X/1. 298., eredetije: Dl. 71 891.). A jelenséget Szabó J. Gy. is (i. m. 26.) észrevette, bár a magyarázatát természetesen nem tudhatta: „Úgy tűnik, mintha Domokos mester szerzeménye csak őt magát illette meg, amíg élt, és családjára semmit sem örökíthetett.”

61 1395: Zs. I. 3928, vö. 1400: Zs. II. 80.

62 Összefoglalja Szabó J. Gy.: i. m. 27.

két öccse — János pohárnokmester és Imre, a későbbi titkos kancellár — hallgatóságos kizárásával. Amikor fia, a „Pataki”-nak is nevezett Perényi Miklós lovászmester 1428-ban elhunyt, az uradalom visszakerült a koronához, mert nem volt örököse.⁶³ Körösszeg várnak is hasonló volt a sorsa. Ezt 1390-ben a Losonci-testvérek egyike, István macsói bán nyerte el „új adományul”, és mivel 1395-ben magva szakadt, a vár Zsigmondra háramlott, noha testvérének, László bánnak maradtak fiai.⁶⁴ Rokonuk, Losonci Dezső fia László erdélyi vajda (1376–92) is számos birtokot gyűjtött magának anélkül, hogy öccsének, Miklós székely ispánnak — a losonci Dezsőfiak ősének — része lett volna bennük. A hatalmas vagyon (a gyulai uradalom, Bálványos vára, Mikeszása, talán Dicsőszentmárton is) 1402-ben a királyra szállt vissza, mert a vajda János nevű fiának nem volt örököse.⁶⁵

Mindeme adatok azt bizonyítják, hogy az adományrendszer alapelvei csakugyan megváltoztak 1343-tól kezdve. Amit Mikcs bán 1325-ben még különös kegyként, az érvényes szokásjog ellenére eszközölt ki magának, Lajos és Zsigmond idején szabállyá vált. Akkor már — mint később is — magától értetődő volt, hogy a kapott birtokot kizárólag az adományos egyenes ági utódai örökölhetik, más rokonok nem. 1343-ban tehát, leszögezhetjük, az adományrendszer nem csekély horderejű reformja következett be.

Kevéssel ezután, 1345-ben tűnik fel az adománylevelekben az a látszólag értelmetlen, funkció nélküli formula, amelynek magyarázatát keressük: az adományozás az uralkodó „új királyi adománya címén” történt.

A formulával először Károly uralkodása idején, az 1320-as évek elején találkozunk, de ekkor még más jelentésben, szórványosan és átmenetileg.⁶⁶ 1320-ban a király *nove donationis titulo* adományozta a Doboka megyei Keresztúr birtokot Récsei Lőrincnek és mindkét nembeli örököseinek, aki a birtokot anyai nagybátyjától, [Zsombor nb.] Lőrinc fiaiól kapta.⁶⁷ 1321-ben *donationis nove possessionum titulo* visszaadta összes magyarországi birtokukat Szentgyörgyi Ábrahám ispán fiainak, Sebus mesternek és Péternek.⁶⁸ 1323-ban átírta és *nove donationis titulo* megerősítette Ákos nb. Mikcs részére Pazdics és Deregyő birtokokról szóló 1315. évi

63 1390: F. X/1. 610., megismételve 1392: *Pesty Frigyes*: Krassó vármegye története. II–IV. Bp. 1882–1884. III. 219. Halála 1428: Dl. 11 999. Patak Miklós magtalan halála miatt szállt a koronára, 1429: Dl. 12 092, és tényleg királyi kézen volt: Dl. 12 052.

64 1390: Bánffy I. 430.

65 János halála 1402. okt. 20. előtt: Bánffy I. 469.; összes birtoka a királyra háramlott, 1403: Zs. II. 2656. Gyulára *Scherer Ferenc*: Gyula város története. I. Gyula, 1938. 42–43. ZW. III. 303.; Bálványosra 1406: A zichi és vásoneői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára. I–XII. Pest, Bp. 1871–1931. IX. 566.; Mikeszására *Csánki Dezső*: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. V. Bp. 1913. 865.; Dicsőszentmártonra 1403: *Barabás Samu*: Székely oklevéltár 1229–1776. Bp. 1934. 37.

66 Első előfordulását nem királyi oklevélből ismerem. 1318-ban Bogár fia Márton szilágyi várnagy az esztergomi keresztes konvent előtt egy vásárolt birtokát feleségének adta *titulo nove donationis*, fiai hozzájárulásával (Monumenta ecclesiae Strigoniensis. Ed. Ferdinandus Knauz, Lodovicus Crescens Dedek. I–III. Strigonii, 1874–1924. II. 748. eredetije: DF 273 500). Bármit jelentsen itt a formula, a tárgyunkhoz szerencsére nem tartozik.

67 Temes 21., eredetije: Dl. 30 605 (I. Lajos 1349. évi átírásában).

68 1321/397: Dl. 2051.

adománylevelét,⁶⁹ 1325-ben pedig Aba nb. Soproni Lőrinc mester fiai, az Atyinai család ősei részére egy kőrösi várföldről szóló 1318. évi adományát.⁷⁰ Ugyancsak 1325-ben visszaadta Csitvándi Karolus fiainak, az Apáti Kopócs család őseinek Arad (Ung m.) birtokot, amelyet IV. Lászlótól kaptak. A vizsgálattal megbízott egri káptalan megállapította, hogy László király oklevele elégett, továbbá, hogy a Csitvándiakat Ung megye hatósága királyi parancsra ellentmondás nélkül beiktatta a birtokba *ad maiorem iuris et iustitie evidentiam*, jöllehet annak addig is békés birtokában voltak. Mindezek után a király „jövőhagyta” László korábbi adományát, a birtokot pedig *etiam nostre nove donationis titulo* nekik adva megerősítette számukra.⁷¹

Az idézett példákából világosan kitűnik, hogy a *nova donatio* formulája ekkor még egy meglévő birtoklás megújítását jelentette. Ez a birtoklás éppúgy alapulhatott királyi adományon, mint egyéb jogcímen. A formula eredetét nem ismerjük. Kétségtelen azonban, hogy ekkor még nem vált állandó részévé a kancelláriai szókinccsnek, mert az 1323 körül keletkezett, rendkívül nagyszámú birtokmegújító oklevélnek csak elenyésző hányadában olvashatjuk, és a továbbiakban jó darabig nem találkozunk vele.⁷²

Lajos idején legelőször még ugyanabban az értelemben fordul elő, mint 1320 táján. A király, amikor 1345. április 11-én átírta apjának több adománylevelét Mikcs bán fiai részére (l. fent, 6. sz.), csupán megerősítette a bennük foglaltakat saját „új adománya címén” (*iuxta collationem paternam velud nostre nove donationis titulo*). Itt tehát a formula még nem jelentett többet, mint addig: egy korábbi szerzemény megújítását. Alig néhány hét múlva azonban, május 26-án merőben új, szokatlan szöveggörnyezetben merül fel: Ostfi Domokos két, addig királyi kézben levő birtokot kapott Lajostól „királyi új adomány címén” (7). A használata ettől a pillanattól fogva úgyszólván állandósul. 1345-től kezdve alig akad oklevél, amelyből hiányoznék (nincs: 10, 15, 16, 21). Egyidejűleg megritkulnak, majd 1350 után jóformán el is tűnnek azok a körülírások, amelyeket addig alkalmaztak: a testvérek, illetve rokonnok kizárása, avagy a testvérek és fiúk taxatív felsorolása.⁷³

69 F. VIII/2. 441–4., eredetije: Dl. 84 774.

70 *Tadeusz Smičiklas*: Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae ac Slavoniae. II–XV. Zagrabiae, 1904–1934. IX. 247.

71 A. II. 209.

72 Károly egy 1339. évi oklevelében azt olvassuk, hogy [Kátai] Szunyog László udvari ifjú egy örökös nélkül elhalt személy birtokát szolgálataiért *per modum nove donationis* kapta a királytól. Az oklevelet azonban többszörös átírásban Hédervári nádor 1437-i ítéletlevele tartotta fenn (*Radvánszky Béla-Závodszy Levente*: A Hédervári család oklevéltára. I–II. Bp. 1909–1922. I. 31.), ezért a kitélt, amíg egykorú és hiteles forrással nem adatható, elszigetelt előfordulása miatt kénytelen vagyok interpolációnak tekinteni.

73 1364. febr. 5. adomány Dalmadi Tamás fia Gergelynek „in filios filiorum suorum”, *Kubinyi Ferencz*: Oklevelek hontvármegyei magán-levéltárákból. Bp. 1888. 228.; 1366. aug. 18. Petrinja birtok adománya Cudar Péternek és felsorolt testvéreinek „exclusis et exceptis aliis fratribus eorum patruelibus et proximis ac quibuslibet generationis eorum hominibus”, Dl. 5488. Új adomány formula és további kikötések: 1352. jan. 17.: Fonyi Balázs birtokairól új adomány Cudar Péternek és testvéreinek „exclusis predictis fratribus patruelibus et generationibus suis universis”, A. V. 542.; 1355. máj. 1: Batori Lászlónak új adomány Buly birtokról „non cum aliquibus fratribus suis, sed exceptis omnibus fratribus suis solummodo sibi et ... heredibus”, A. V. 302. Igen késői előfordulása

Kézenfekvő feltételezni, hogy az 1343-ban bevezetett új adományrendszert nevezték 1345-től kezdve *nova donatio*-nak. Úgy sejtjük, ezentúl az „új adomány jogcíme” kifejezés hordozta azt az új tartalmat, amelyet Lajos legkorábbi oklevelei csak körülírtak: az egyenes ági öröklés elvét. Nemsokára, a század közepe után a formula már csak általánosságban utalt a Lajos-kori adományrendszer új voltára. Annyira általánossá vált, hogy szokás lett mindenféle adománylevélbe belefoglalni, tekintet nélkül akár az adomány jellegére, akár az adományos kilétére. 1360-ban már az óbudai apácakolostor kapott birtokokat „új királyi adomány címén”⁷⁴, később János váradi püspök, aki ugyan nem egyháza részére, hanem magánszemélyként kapta a birtokot, de örökösei nyilván nem voltak.⁷⁵ 1397-ben Zsigmond „új adománya címén” öt trencsényi várat adott Sędziwój kaliszi palatinusnak „csupán élethossziglan”,⁷⁶ 1406-ban pedig egy román nemesnek egy Hunyad megyei birtokot „tetszése tartamára”.⁷⁷

Nem lehet persze csodálni, hogy az 1343. évi reform írásbeli lecsapódása nem volt azonnali és következetes. Az első évekből még szép számmal akadnak olyan adománylevelek, amelyekben továbbra is csak a hagyományos formula (*per eum suis heredibus*) olvasható minden további specifikáció nélkül.⁷⁸ 1346 után azonban az effajta oklevelek végképp eltűnnek, és a továbbiakban nem ismerek olyan királyi adományt, amelyből hiányoznék vagy a *nova donatio* formulája, vagy ha ez netán elmarad, mint egyes Lajos-kori oklevelekben, akkor a kedvezményezettek másfajta körülírása.

5

Az adományreform célja, mint láttuk, kettős volt. Egyrészt lehetővé kívánta tenni „a testvérek kizárásával” az egyéni birtokszerzést az udvar tagjai számára. Másrészt világosan meg kívánta jelölni, hogy a birtoknak mikor kell a koronára háramlania, és ezáltal elkerülni a Druget-hagyaték problémájához hasonló kínos ügyeket. Az új intézmény ezentúl valóban világos elveket adott az adománybirtokok — persze csak az 1343 után adottak — jogi problémáinak eldöntéséhez, és az elveket mindaddig a gyakorlatban is követni lehetett, amíg a királyságnak elég ereje volt ahhoz, hogy jogait érvényesítse.

a testvérek kizárásának Újlat adománya Kont Miklós nádor részére 1364-ben: Századok 1870. 153., de az oklevél csak rövid regesztából ismert, így nem tudjuk, hogy a *nova donatio* szerepelt-e benne.

74 1380. évi tartalmi kivonat: DI. 25 115.

75 1392: F. X/2. 59., eredetije: DF 212 453.

76 usque sue duntaxat vite tempora possidenda, DI. 87 649 (XVIII. századi másolat. Eredetije Iványi Béla kéziratos regesztái szerint [Országos Levéltár, Collectio Antemohácsiana, Segédletek] Bécsben, az Erdődy család levéltárában kereshető.)

77 usque nostre voluntatis beneplacitum, Zs. II. 4412.

78 1343. márc. 16. Lajos komájának, Ugali Ivánka fia Pál mester országbírói ítélőmesternek „és örököseinek” (*et suis heredibus*) adja Pösze és Szaka (Somogy m.) birtokokat (A. IV. 304.). Ugyanilyenek még 1343: A. IV. 356.; 1344: DI. 87 216; 1345: DI. 69 963; 1346: A. IV. 555.; DI. 87 213; DI. 87 190; DI. 87 191.

Mondanunk sem kell, hogy az uralomból kirekesztett nemesek tömegei nehezen tudtak megbarátkozni az új intézménnyel. Számukra az érdem nélküli meggazdagodás egyik forrása zárult el. Végleg alárendelt helyzetbe jutottak nemzetségük ama tagjával szemben, akinek az udvarban sikerült karriert csinálnia, és a továbbiakban az ő kegyétől függött, juttat-e nekik is valamit a szerzeményéből. Sokáig nem is voltak hajlandók magukévá tenni a reformnak a nemzetségi szokástól merőben idegen, mondhatni „hűbéri” szellemét. Úgy látszik, legfőképpen azt nehezményezték, hogy testvérük vagy unokaöccsük halálával a birtok nem rájuk, hanem a királyra száll. Nem is haboztak tiltakozni, valahányszor effajta sérelmet tapasztaltak, megmaradtak azonban a csendes protestálásnál, talán majdani jobb időkben reménykedve. Perre gondolniuk sem lehetett, hiszen minden bíróság ellenük ítélt volna a *nova donatio* elve alapján.⁷⁹

A fentiekben megpróbáltam rekonstruálni egy feledésbe merült birtokjogi reform történetét. Közvetett adatokra voltam utalva, mert maga a dekrétum, noha bizonyára létezett, nem maradt fenn. Ezen nincs mit csodálkoznunk. 1440 előtti törvényhozásunknak csak nagyobb összefüggő emlékeit ismerjük, főleg azokat, amelyek, mint az 1351. és 1397. évi törvények, országgyűlésen születtek király és alattvalók mintegy szerződéses megállapodásaként. A királyi tanács egyes döntéseit legfeljebb utalások tartották fenn a számunkra, beleértve a fontosabbakat is, mint amilyen például a fiúsítás bevezetése, majd korlátozása volt.

A felhasznált adatok jellegéből következett, hogy a biztos, de önmagukban érdektelen tényeket feltevések láncolatával kellett összefüggő „történetessé” egybekapcsolni. Így viszont óhatatlanul egybemosódtak tények és hipotézisek. Ezért talán nem felesleges utólag áttekinteni, mi az végeredményben, amit biztosan tudunk, és mi az, amit csak sejtünk.

1. Kétségtelen, hogy az 1342 előtt *per eum suis heredibus* formulával kibocsátott adománylevelek alapján az adományosnak nemcsak fiai (és azok utódai), hanem testvérei — sőt esetenként unokatestvérei — és azok leszármazói is örököltek, és a kor szokásjoga ezen alapult. Másszóval a *heres* fogalmába ekkor még nemcsak a lemenőket értették bele, hanem az oldalági rokonok egy részét is.

2. Ugyanígy kétségtelen, hogy a 14. század közepétől az adománybirtok már csupán az adományos egyenesági utódait illette meg, valamint azok utódait, akikre a *per eum* záradékkal az adományt kifejezetten kiterjesztették. A *heres* ettől fogva — de csak ettől fogva — a fiági lemenők gyűjtőneve.

3. Következésképp tény, hogy valamikor a 14. század közepe táján érdemi változásnak kellett bekövetkeznie a királyi adománylevelek értelmezésében. Mivel ezt a változást nehéz természetes fejlődés eredményének tekinteni, szinte kényszerűen kell következtetnünk belőle az adományrendszer időközben végrehajtott reformjára.

4. Tény az is, hogy az oklevelek megszövegezésében 1343-tól kezdve bizonyos, erre utaló változások mutathatók ki, bár az új formulák használata az első években még nem következtes.

79 Dobó Domokos testvéreinek tiltakozása 1395: Zs. I. 3928., 1400: Zs. II. 80., 81. A Perényiek is megpróbálták megszerezni Patakot 1428 után (1436: Dl. 12 880).

5. Kétségtelen tény továbbá, hogy 1345-től kezdve hosszú időn át — legalább a Zsigmond-kor második feléig — szerepel az oklevelekben egy formula, amelynek ekkori jelentését nem ismerjük. Ez a formula a *nove nostre donationis titulo*.

6. Mindezek után azonban csak feltevés, hogy ez a formula a királyi adományok ekkortájt megváltozott érvényességére utalt, vagyis azt fejezte ki, hogy az ilyen jogcímen adott birtok az adománylevélben megnevezett személyek lemenőit illeti meg. A feltevést valószínűsíti az időbeli egybeesés, megdől azonban, mihelyt sikerül a formula újszerű használatára más, meggyőzőbb magyarázatot találni.

7. Pusztán feltevés, hogy az említett változtatást (reformot) a Druget-hagyaték kapcsán felmerülő problémák és az abból szerzett tapasztalatok váltották ki. A rendkívül szoros időbeli egybeesés mindenesetre a feltevés mellett szól.

Az eddigiekben csak a (feltételezett) reformról esett szó. Jó volna ismerni a későbbi sorsát is. A *nova donatio* formulával Mátyás idején már nem találkozunk a fenti értelemben. Vajon meddig létezett, és mikor szűnt meg? Megszűnése összefüggésben állt-e a Zsigmond halálát követő rendi reakcióval, avagy már előbb sor került rá? Olyan kérdések, amelyekre csak további kutatás adhat egyszer választ.

PÁL ENGEL

AN UNKNOWN REFORM OF GIFT OF ROYAL LOUIS I.

The author seeks to explain the meaning of the expression 'by right of our new gift' (*titulo nove nostre donationis*) in the deeds of gift of the Hungarian kings, King Louis I and King Sigismund.

In the course of his inquiry, the author concludes that the order of succession on royal fief changed at the time of the accession of King Louis I to the throne. According to the customary law which had previously applied, fief was not due solely to the person named in the deed and to his male heirs. A proportional part was also to be received by all those collateral relations with whom the named person had not shared, i.e., where the conjugal community had not been broken. There is no evidence for this custom by the time of the reign of Louis I: from this point on fief was inherited exclusively by direct lineal succession; and if the line died out the fief returned to the crown. Collateral relations could inherit fief only in cases where the deed of gift extended the validity of the gift to them by name. This development was accompanied from 1343 by changes in the texts of royal deeds of gift. One such change was the expression 'new gift' which appeared in 1345 and became an obligatory element of every deed of gift within several years.

The author surmises that the expression was a reference to a new system of taxation introduced in 1343. Its presence in the text of a deed was indication that the property could be inherited by direct lineal succession only. A further conclusion is that this reform was precipitated by the legal case which surrounded the inheritance of the country's greatest landowner, Palatine Vilmos Druget, who died in 1342.